

Dr hab. inż. Tomasz Malczyk
Profesor PWSZ w Nysie
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
Instytut Nauk Technicznych
ul. Armii Krajowej 7
48-300 Nysa

Nysa, dn. 20.02.2018r.

Adres prywatny:
ul. Chełmońskiego 42
48-300 Jędrzychów
Tel. 517057806

Ocena
rozprawy doktorskiej mgr inż. Liliany Serafin pt.
„Przemiany wsi podmiejskich a krajobraz przestrzeni publicznych
na przykładzie otoczenia Wrocławia”

1. Ogólna charakterystyka rozprawy

Rozprawa doktorska pt. „*Przemiany wsi podmiejskich a krajobraz przestrzeni publicznych na przykładzie otoczenia Wrocławia*” została wykonana w Instytucie Architektury Krajobrazu, na Wydziale Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Promotorem pracy jest dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, profesor nadzwyczajny. Rozprawa została złożona w 2018 roku.

Dysertacja liczy 225 stron. Składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów, które obejmują część wstępną, badania ogólne, dwa rozdziały dotyczące analiz przestrzeni publicznych i ich zagospodarowania, podsumowanie i wnioski końcowe. Bibliografia liczy 147 pozycji, w tym cytowania obcojęzyczne (angielskojęzyczne i niemieckojęzyczne) w liczbie 18 cytowań. Spis rycin zawiera 355 rysunków (ze wskazaniem źródła, w tym jako opracowanie własne Autorki), a spis tabel obejmuje 19 zestawień tabelarycznych stanowiących w większości opracowanie własne Autorki. Dodatkowo w rozprawie zawarte są cztery załączniki, w tym: w formie tabelarycznej (dwa załączniki) i rysunkowej – w postaci szkiców zawartych na 32 tablicach (dwa załączniki).

2. Aktualność podjętej problematyki

Problem rozwoju przestrzeni wiejskich w definicyjnym znaczeniu słowa „suburbanizacja” jest stale aktualny i będzie nadal ważny. Jest on wypadkową wielu zdarzeń, które często w sposób synergiczny występują na terenach przyległych do miast, zwłaszcza dużych miast, szczególnie o charakterze metropolitalnym. Zjawisko to obserwujemy już od wielu lat, obserwujemy je także w innych krajach europejskich, a także poza granicami Europy. Problem zaznacza się w momencie przekroczenia pewnych granic powiązanych z demografią, zmianami społeczno-gospodarczymi oraz ekonomią, a także kulturą, tradycją i wreszcie utożsamianiem się

z daną grupą społeczną, miejscem, regionem itd. Jest to szczególnie dostrzegalne na terenach, które do tej pory zachowywały harmonię, zrównoważenie, były fundamentem rozumienia przestrzeni wsi, punktem nawigacyjnym w dyskusjach o odrębnościach między terenami wiejskimi a miejskimi. Obecnie obserwujemy bardzo często zatracanie się tych „granic”, zatracanie się znaczenia i logicznego przeznaczenia tych obszarów, a co za tym idzie, ich roli dla szeroko pojętego myślenia o planowaniu i utrzymaniu (zachowaniu) w aspekcie np. środowiska, dziedzictwa kulturowego, walorów krajobrazowych itd.

W tle tych niepokojących zjawisk jest fakt braku planów rozwoju przestrzennego dla większości terenów naszego kraju, a już szczególnie dla terenów wiejskich. Powoduje to często chaos przestrzenny i wnosi negatywne zjawiska swoistego „zawłaszczania” fragmentów przestrzeni do swoich, lokalnych potrzeb i korzyści. A te z kolei nie muszą współgrać z całością i interesami innych.

Dlatego opracowania wyłuszczające i naświetlające problemy z obszaru obejmującego kierunki obserwowanych przemian, szczególnie w aspekcie przestrzeni publicznych, stanowią materiały godne uwagi. Zwłaszcza gdy odnoszą się do określenia sposobu oceny zmiennej rzeczywistości, z wysokim walorem implementacyjnym, zarówno w procesie planowania jak i określania normatywów przestrzennych.

Konkludując można stwierdzić, że wiele obecnych decyzji przestrzennych podejmowanych m.in. w odniesieniu do obszarów podmiejskich, nie posiada konstrukcji logicznej z predykcją ich dalszych konsekwencji, zarówno w wymiarze społecznym, jak i przestrzennym, w tym szczególnie krajobrazowym. Stąd poruszana w dysertacji doktorskiej problematyka ma ważne przesłanie, upomina się w sposób usystematyzowany i zborny o wartości nie tylko już utracone, czy ówczesne, ale przede wszystkim inspiruje do dialogu o przyszłych potrzebach i dalszym rozwoju.

3. Problemy badawcze, cele, zakres rozprawy, metodyka badawcza, zakres pracy, przegląd literatury.

W części wstępnej we wprowadzeniu Autorka w sposób ogólny prezentuje, w postaci zarysu historycznego, problematykę obejmującą kształtowanie krajobrazu wiejskiego na terenie Dolnego Śląska. Zwraca szczególną uwagę na przemiany historyczne, społeczno-gospodarcze i polityczne z uwzględnieniem tych, które mają podłoże międzynarodowe, co ostatecznie rzutowały na wielokulturowość tego regionu. Wskazuje także na aspekt społeczny, emocjonalny i tożsamościowy, co ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia ówczesnych i współczesnych wieloaspektowych relacji społecznych. Ten syntetyczny blok informacji osadza w realiach zmian i ich możliwych następstw, które staną się osnową dalszych badań.

Geneza podjęcia tematu przez Autorkę ogniskuje się w dużej mierze na współczesnych problemach przeobrażeń wsi podmiejskich, na procesie suburbanizacji. Determinują one nie tylko zmiany przestrzenne ale także, a może przede wszystkim, społeczne. Wsie te często nie przystają do kolokwialnego rozumienia obszarów wiejskich, tracą swoją „swojskość”, a co za tym idzie tak oczywistą tożsamość. Zmiany dotyczą także ograniczenia lub wręcz wykluczenia samoistnych kontaktów międzyludzkich. Autorka zwraca szczególną uwagę na przestrzenie publiczne dopatrując się w nich nowych możliwości, dotyczących nie tylko wzmocnienia relacji społecznych, ale także ich wpływu na kształtowanie krajobrazu, walorów przyrodniczych i tożsamości wsi.

Z przyjętą genezą podjęcia tematu utożsamia się wielowątkowy, spójny cel pracy, w którym można wyróżnić trzy podstawowe elementy. Dodatkowo realizując cel główny, Autorka posiłkowała się celami szczegółowymi (tak proponuję je nazwać). Precyzuje w nich cele dotyczące badań ogólnych i badań szczegółowych. Mają one narastający w swojej dociekliwości badawczej charakter i stanowią logiczną całość.

Tezy pracy są precyzyjnie podane i odpowiadają tematyce dysertacji.

W metodyce badań Autorka wskazała proces eksploracji badawczej w sposób czytelny, wydzielając poszczególne etapy, wskazując na ich zależność od siebie. Praca jest prowadzona od szerszego do bardziej szczegółowego zakresu, posiłkując się uznaną w tego typu opracowaniach metodami badawczymi. Nie budzi też zastrzeżeń zaprezentowany schemat metody badawczej, chociaż, zdaniem recenzenta, można na tym etapie informacji dotyczącej przebiegu poszczególnych prac, precyzyjnie wskazać nazwy użytych metod, sposób zdefiniowania kryteriów wyboru (z użyciem wartości liczbowych), opisać instrumenty statystyczne, a także opisać założenia Metody Wyznaczania Potencjalnych Przestrzeni Publicznych.

Zakres terytorialny ze wskazanym kryterium wyboru poszczególnych gmin jest czytelny, podobnie zakres czasowy z rozróżnieniem badań ogólnych. Należałoby natomiast doprecyzować wybór przedziału czasowego dla badań szczegółowych, podobnie jak „wybrane przypadki” do porównań ze stanem obecnym.

Przegląd literatury słusznie został potraktowany przez Autorkę w sposób separatywny, z rozdziałem na krajobraz wiejski i przestrzenie publiczne. Dopatrzeć się można syntetycznego podejścia i precyzyjnego prowadzenia przeglądu literatury od definicji podstawowych poprzez łączące się merytorycznie etapy uszczegóławiające. Czasami pozostaje niedosyt we wzbogaceniu kilku autorytatywnych stwierdzeń Autorki, które odwołują się do konkretnych danych, cytowaniami materiałów źródłowych. I mimo, że można się zgodzić z tymi stwierdzeniami, to w pracy badawczej powinno się je wskazać, zwłaszcza gdy nie wynikają one (te dane) z własnej pracy Autora, a z wiedzy ogólnie znanej. Takie wnikliwe podejście jeszcze lepiej osadzi i uwiarygodni pracę badawczą.

W przeglądzie literatury, choć bogatym i dobrze prowadzonym, recenzent dopatrzył się dwóch elementów, nad którymi warto się pochylić: pierwszy bardzo formalny, to podsumowanie pierwszej części przeglądu (dotyczy krajobrazu wiejskiego – co ułatwiłoby wybór najważniejszych aspektów, które zostaną wykorzystane w dalszej części pracy), a drugi to więcej cytowań i przykładów z poza Polski, zwłaszcza w aspekcie „rozpływania się zabudowy”. Zjawisko to już z większym wyprzedzeniem czasowym, w stosunku do naszego kraju, miało i ma miejsce w innych krajach (nie tylko europejskich). Dałoby to dobry punkt odniesienia i ułatwiłoby naukową nawigację w dalszej pracy. Empiria, tożsame doświadczenia innych, pomysły na różne rozwiązania (sprawdzone i nieudane), to cenna wiedza wzbogacająca warsztat przyszłego naukowca.

4. Struktura pracy

Struktura pracy jest przejrzysta i dostosowana do założonych celów badań, postawionej tezy, a tym samym zakresu przedmiotu dysertacji. Kolejność rozdziałów, ich zakres szczegółowy, dopasowany jest do logicznego postępowania analitycznego prowadzącego do realizacji założonego tematu pracy. Po części wstępnej zawartej w rozdziale pierwszym (liczącym 31 stron) Autorka przystąpiła do badań ogólnych

(rozdział drugi) liczący 16 stron. Zaprezentowała położenie obszaru badań w aspekcie administracyjnym i fizjograficznym, a także powiązaniem z Wrocławskim Obszarem Funkcjonalnym. Posiłkując się m.in. danymi głównie z Banku Danych Lokalnych (GUS) opracowano szereg ważnych analiz dotyczących zmian demograficznych w gminach, przyrostu bądź ubytku powierzchni publicznych oraz terenów zieleni. Analizy zostały opracowane i zaprezentowane w formie graficznej bazując na wskazanych kryteriach wyboru, których przyjęcie nie budzi wątpliwości. Zdaniem recenzenta można pokusić się o analizy statystyczne w poszukiwaniu korelacji między np. wzrostem liczby mieszkańców a wzrostem powierzchni terenów zieleni w poszczególnych gminach. Autorka za każdym razem prezentuje podsumowanie, które egzemplifikowane jest na licznych wykresach. Wskazane jest naniesienie skali i legendy na niektórych wykresach, a także poprawienie czytelności części opisów na rysunkach. Wydaje się także zasadne, aby opisując wykresy czy rysunki, które bazują na danych pozyskanych z np. GUS, w opisie źródła stosować zapis: „opracowanie własne na podstawie danych GUS (data dostępu)”. W dalszej części tego rozdziału przedstawiono sposób wyboru miejscowości do badań szczegółowych, posiłkując się przyjętymi kryteriami. Opracowano analizę demograficzną, położenia wsi względem miasta Wrocław i wytypowano miejscowości do dalszych badań za pomocą metody kwadratu łacińskiego. Całość nie budzi zastrzeżeń, chociaż wskazane jest przyjęcie określonego kryterium wyboru w odniesieniu do podobnego w już istniejących badaniach innych autorów. Można wówczas zyskać pewność własnej decyzji poprzez porównywalność z innym sprawdzonym rozwiązaniem (sposobem przyjęcia danego kryterium). W literaturze przedmiotu można znaleźć odniesienie do tzw. dyskusji nie tylko uzyskanych wyników, ale także przyjętych metod badawczych.

Rozdziały trzeci (liczący łącznie 93 strony) i czwarty (liczący łącznie 22 strony) odnoszą się do przestrzeni publicznych w badanych wsiach, łącznie ze specjalnymi przestrzeniami jakimi są place centralne. Autorka wykonała bardzo szeroką inwentaryzację terenów przyjętych do badań szczegółowym wsi. Należy przyznać, że zakres inwentaryzacji i jej późniejszej analizy daje pełny obraz do skutecznego wyrobienia sobie zdania na poruszane kwestie związane z przestrzeniami publicznymi we wsiach. Uwagę zwraca zarówno ilość jak i jakość wykonanej pracy. Dysertacja w tych rozdziałach jest podzielona na wiele wątków służących stworzeniu pełnego obrazu stanu istniejącego, co jest tak ważne, aby zdefiniować, może na nowo, wiele aspektów związanych z tematem pracy. Autorka dokonała głównego podziału na obszary tematyczne, które obejmują w szczególności: bezpośrednie otoczenie (tereny leśne i związane z wodą), fizjonomię układu przestrzennego wsi (w tym m.in. układ przestrzenny i nawsie), przestrzenie związane z komunikacją (drogi i place im towarzyszące), a także przestrzenie publiczne powiązane z obiektami (np. sakralnymi, sklepami, świetlicami, domami kultury, obiektami straży pożarnej). Niezmiernie ważna jest także analiza zagospodarowania przestrzeni publicznych na przykładzie placów centralnych. Tu Autorka skupiła się wyłącznie na analizie miejsc szczególnych, które charakteryzują się dużą rangą we wsi, przez co mogą stanowić odpowiednik miejskiego rynku.

Zarówno rozdział trzeci jak i czwarty charakteryzuje się dobrym warształem badawczym i bardzo dużym nakładem pracy. Stanowi przez to doskonały materiał do dalszych (w sensie rozwoju naukowego) prac badawczych. Autorka pracuje wg przyjętego schematu związanego z inwentaryzacją poszczególnych miejsc (operując właściwą skalą, jakością pracy, porównywalnym schematem badawczym, warształem rysunkowym, analizami i wyciąganymi wnioskami). Oba rozdziały zostały wzbogacone w bardzo obszerny materiał zdjęciowy, co doskonale egzemplifikuje

omawiany problem. Należy tu wspomnieć, że posłużono się również materiałami archiwalnymi umożliwiającymi nie tylko zachowanie, często już tylko w pamięci, obrazu dawnych obiektów, czy w ogóle rozwiązań przestrzennych, ale także stanowi to doskonały materiał do wnioskowania na temat dotychczasowego rozwoju obszarów wiejskich jaki i określenia trendu dalszego ich przekształcenia. Jest to wiedza cenna na każdym etapie, a już szczególnie na etapie współczesnego kreowania tych przestrzeni. A dysertacja zasadza się na tym problemie w znakomitej większości.

Autorka, co jest bardzo cenne, definiuje modele, wzorce, typy poszczególnych analizowanych zagadnień. Rozpoczyna od unifikacji definicji z zakresu objętego opracowaniem, a potem na bazie materiału inwentaryzacyjnego przeprowadza swoistą typologię omawianego materiału. Dotyczy to m.in.: powiązania lasów z wsiami, powiązania rzek z wsiami, typologii układów wsi i ich przekształcenia, typologii nawsi i ich dostępności, lokalizacji stawów wewnątrz wsi, placów punktowych i na skrzyżowaniach, placów osiedlowych, powierzchniowych, a także zagospodarowania tzw. wyspy na środku skrzyżowania, występowania przestrzeni publicznych przy obiektach i wreszcie typów kształtów placów centralnych. W dysertacji, szczególnie na tym jej etapie, posłużono się licznymi, czytelnymi kryteriami, które zawsze stanowią o znajomości parametrów ułatwiających ich definiowanie.

Autorka posługuje się dla każdej omawianej grupy problemowej tzw. studium przypadku, które obrazuje poruszane w analizowanym materiale zagadnienia. Całość wzmocniona analizami odwołującymi się często do miejscowości statystycznych i do wszystkich wsi. Daje to wystarczający obraz służący dalszemu wnioskowaniu, chociaż zdaniem recenzenta, wskazana by była próba stabelaryzowania zebranych danych, np. biorąc pod uwagę miejscowości statystyczne w poszczególnych grupach jako wiodący podział i/lub odległości od Wrocławia. Choć nie jest to łatwe, ale może wygenerować kwintesencję, materiał porównawczy, a przez to wyłonienie (o ile to może) jednostek referencyjnych o podobnych cechach. Najlepiej wówczas posłużyć się instrumentami statystycznymi, aby spróbować wykazać zależności (o ile istnieją) między poruszonymi w tych rozdziałach zagadnieniami. Na ich podstawie możliwe by było oszacowanie trendu rozwoju, a na jego podstawie określenie ilości, jakości i zakresu działań wyprzedzających, mających zastosowanie w pracach planistycznych. Uważam materiał ten może i powinien stanowić podstawę do dalszych prac badawczych Autorki.

Podsumowanie i wnioski płynące z działalności badawczej Autorki zawartej w dysertacji, przedstawione są w rozdziale piątym (łącznie 6 stron). Ujawniają stan obecny i sumaryczną ocenę w obszarze objętym tematem pracy. Syntetyczne i wieloaspektowe podsumowanie i wnioski pozwoliły uzyskać obraz, który posłużył do opracowania Metody Wyznaczania Przestrzeni Publicznych (MWPPP). Metoda ta została zilustrowana w Załączniku nr 4, obejmującym zestawienie tabelaryczne i dwa opracowania graficzne. Jest to bardzo pożądanym i wręcz oczekiwanym ruchem, stanowiącym naturalne następstwo przeprowadzonych analiz. Dzięki niemu można nie tylko oceniać, ale wreszcie symulować przyszłe rozwiązania. Podać je z dużą trafnością i możliwością implementacji do procesów decyzyjnych, które będą leżały w gestii architekta krajobrazu i planisty przestrzennego. Jako recenzent i potencjalny odbiorca efektów tej metody mam pewien niedosyt, ponieważ Autorka w symboliczny wręcz sposób wspominała o tej metodzie, nie odniosła się zbyt szeroko do jej zastosowania w planistycznych procesach decyzyjnych. Szczególnie w aspekcie nowoprojektowanych przestrzeni na terenach podmiejskich. Dzięki tej metodzie (która może i nawet powinna z czasem ewoluować) można określić wnioski o charakterze aplikacyjnym, zawierające cechy regulujące, normatywne, implementacyjne.

Rozumiem, że stanie się to kanwą w dalszym etapie rozwoju zawodowego i naukowego.

5. Uwagi szczegółowe i formalne

Z punktu widzenia formalnego dysertacja jest napisana na wysokim poziomie, całość sformułowana jest czytelnie i precyzyjnie, przyjmując właściwy styl językowy.

Z pośród nielicznych mankamentów można wymienić następujące:

- podpisy pod rysunkami zawierające szersze wskazanie, co do całkowitego lub częściowego wykonania danej pracy przez Autora, np. opracowanie własne (w rozumieniu wszystko wykonane przez Autora), lub opracowanie własne na podstawie danych np. GUS) – wymagają ujednolicenia,
- drobne literówki i stylistyka,
- umieszczenie wszystkich cytowanych materiałów w ich bibliograficznym spisie (np. brak spisu wszystkich aktów prawnych, spisu stron internetowych),
- niektóre rysunki nie mają skali i legendy,
- niektóre stwierdzenia wymagają wskazania literatury, ponieważ nie wynikają z prowadzonych przez Autorkę badań.

6. Konkluzja końcowa

Praca stanowi rozwiązanie założonego problemu badawczego celującego w ukazanie przemian wsi podmiejskich w aspekcie krajobrazu przestrzeni publicznych otoczenia Wrocławia. Rozwija w sposób twórczy, szczególnie użyteczną stronę problemu przy wykorzystaniu uznanych instrumentów badawczych, a także wnosi nowe spojrzenie na poruszaną problematykę. Dzięki temu praca ma duże znaczenie dla praktyki, zwłaszcza na polu planistycznym, a nawet normatywnym. Przedstawioną do recenzji dysertację oceniam pozytywnie, a sformułowane w recenzji uwagi w niczym jej ujmują, a wręcz zachęcają do pogłębienia tematu w przyszłości.

Rozprawa doktorska mgr inż. Liliany Serafin pt. „Przemiany wsi podmiejskich a krajobraz przestrzeni publicznych na przykładzie otoczenia Wrocławia” w mojej ocenie spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

W związku z tym wnoszę o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Tomasz Malczyk

